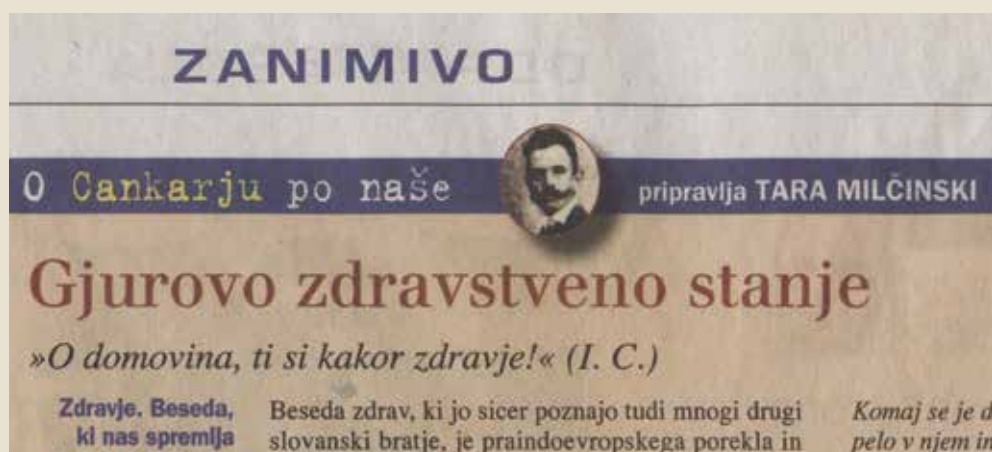

CANKARJEVO
1918 LETO 2018

Šolski razgledi – časnik, namenjen zaposlenim v vrtcih in šolah, dijaških domovih, študentom pedagoških smeri in drugim, je nadaljeval tradicijo časnika Prosvetni delavec in neprekinjeno izhajal 69 let. Zadnja dolgoletna odgovorna urednica štirinajstdnevnikarja je bila Lučka Lešnik.

V Cankarjevem letu 2018 je v posebni rubriki O Cankarju po naše vse do 15. junija 2018, ko je izšla zadnja izdaja tiskanega štirinajstdnevnikarja, objavljala razmišljanja o življenju in delu Ivana Cankarja, pa tudi o današnjih bralcih, študentka etnologije in kulturne antropologije Tara Milčinski.

O CANKARJU PO NAŠE ...

CANKAR IN NJEGOVO LETO¹

» ... slovenska beseda je beseda praznika, petja in vriskanja.« (I. C.)

Cankarjev spomenik na Vrhniki 15. januarja 2018.
Foto: Tara Milčinski.

kulturnih dogodkov posvečenih njemu v čast, izšle bodo knjige, na odrskih deskah bodo uprizorjene njegove drame. Tudi pri Šolskih razgledih mu bomo namenili pozornost, osvetlili njegovo prozo in liriko, razmišljali o njegovi zapuščini in vtisu. Letos je tako naša državlјanska dolžnost, da preberemo kakšno Cankarjevo delo, črtice so vrlo kratke, poezija lepo teče, v romanih pa tečejo Francke, tako da je branje v vseh pogledih zelo razgibano. Če vas Cankar še vedno zanima, a bi si radi oddahnili od njegovega cankarjanstva, si preberite mnoga dela o njem; Slodnjakov roman Tujec, posezite po še svežih stripih, Ivanu je France Dobrovoljc uredil tudi album, na rodni Vrhniki pa se o njem poučite v mnogih številkah zbornika Vrhiški razgledi. »Čisto se udajmo literaturi!« kot je govoril Cankar in zavijmo na kakšen kulturni dogodek ter počastimo našega velikega pisatelja, pesnika, dramatika ter velikega ljubitelja pečenih pišk in ruma s čajem.

¹ Šolski razgledi, 19. januar 2018, str. 2.

Ravno danes ponoči so pred Cankarjev spomenik na Vrhniki športni navdušenci, ki očitno niso navdušeni nad evropskih prvenstvom v rokometu in njegovimi sodniki, obesili napis EHF SRAMOTA in prižgali svečo. Ivan Cankar tako danes, 16. januarja zjutraj, še vedno sedi na kamnitem podstavku, zamišljeno gleda prav nekam v smeri sveče in napisa ter se čudi, kaj imajo on in njegove mesarjeve klade opraviti s tem. Da so mesarjeve klade, Cankar in vse Cankarjevo letos glavne zvezde – v drugih nešportnih sferah – pa čivkajo že vse pečene piške (bojda Cankarjeva najljubša jed). Tako se bo letos zvrstilo mnogo

CANKAR IN NJEGOVA KOBILA²

Je Martinu Krpanu in Ivanu Cankarju skupna le ljubezen do sedenja pod lipo?

Kaj pa imata skupnega Ivan Cankar in Martin Krpan? Književniki bodo očitali, da sta vsak iz svoje literarne vrste, tisti z očmi, da je bil Ivan precej suhljat, Martin ena sama mišica, realisti pa boste opozorili, da je eden res obstajal, drugi pa je izmišljena oseba.

Krpan prihaja z Vrha pri Sveti Trojici, Cankar z Vrhniko pod Sveto Trojico, oba sta šla na Dunaj, prvi je tam premagal Brdavska, drugi je ugotovil, da mu študij ne diši najbolje, trumno pa sta ugotovila, da takozvano velemesto ni vredno počenega groša. Martin Krpan vsemu cesarskemu dvoru poočita da: *Dunaja ni bilo meni treba, mene pa Dunaju!*, Ivan Cankar pa pristavi: *Dunaj je od Boga prekleto babilonsko mravljišče!* Tako se Martin na kobilici, Ivan pa, po vsej verjetnosti, v kočiji, odpravi-ta domov in se odločita, da trebuha ne bosta več pustila zunaj.

Je pa na Dunaju, natančneje v literarnem klubu, Cankar spoznal Govekarja. In ne, to ni bila ljubezen na prvi pogled, kajti Ivan in Fran sta se že takrat prerekala o tem, kdo bo prej napisal dramo, spor se je nadaljeval tudi v Ljubljani, kjer pa v zgodbo stopi nihče drug kot Martin Krpan! Leta 1905 je Fran Govekar namreč dramatiziral Levstikovo delo, ki je bilo v svojem bistvu dramska pripovedka v petih dejanjih. Takratni kritiki so ji očitali, da je Krpan na deskah hujši od lastne kobile, cesarski dvor karikatura, za vsem naj bi se skrivale Govekarjeve politične tendence, glavno vlogo pa naj bi na ljubljanskem odru igrala Krpanova kobilica.

Kljuse pa je šlo v nos tudi Cankarju (metaforično in dobessedno). Tako v kritiki Govekarja in vseh njemu podobnih, z naslovom Krpanova kobilica, napiše: *Med mnogopomembnimi znamenji, živimi simboli, ki jih poraja čas po svoji podobi, sebi v slavo in sramoto, se je pojavila Krpanova kobilica. Zdaj stoji v zgodovini slovenske kulture kakor Prešernov spomenik. Dogodek je bil zelo ponižen, med dnevnimi noticami šepetaje razglašen; in če ga je lahkomiseln svet slišal, je pozabil nanj. V šentpeterskem predmestju so venčali Krpanovo kobilico, ko se je vračala iz gledališča; triumfator se je zibal v hlev, simbol pa je ostal na cesti in smrdi še zmirom.*

2 Šolski razgledi, 2. februar 2018, str. 3.

Glavno živalsko vlogo je tako v Govekarjevem Martinu Krpanu igrala živa kobilica, narod je bil vesel, Cankar pa je tožil in se križal nad lastnim ljudstvom ter njih kulturnostjo. Trdi, da so se Slovenci razkrojili na dva ločena dela, tiste, ki niso zreli za kulturo in Govekarje, *ki trpe strahovito ob tej nekulturi in zategadelj služijo*. Kritik je vesel, da se slovensko gledališče ne razvija hitreje kot narod, da ostaja *zadaj pod kobilo* in s tem zagotavlja simetrijo živega telesa, imenovanega Slovenci.

Tako Ivan opiše takratno kulturno udejstvovanje. Zanimivo bi bilo slišati njegovo mnenje o dandanašnji slovenski kulturi, zagotovo bi mu laskale mnoge uprizoritve dram izpod njegovega peresa, kulturni domovi, poimenovani njemu v čast, pečeni brki in Cankarjeva kava. Glede na njegov karakter pa bi zagotovo našel tudi kakšno Krpanovo kobilo in se z veseljem zgražal nad njo.

ENAJSTA ŠOLA NEKOČ IN DANES³

Poštenim obderžat njih dobro volo, sleparjam pometat enajsto šolo

Ob vročih poletnih dneh, ko Močilnik usahne, ko je temno Rétovej skoraj prazno in ko mila zelena Ljubija sanja svoje tihe sanje globoko pod vrbami, upade Ljubljana za cel seženj in ošabna Vrhničanka je samo še potok. Ves levi del struge je sam bel prod, od sonca spaljen. Takrat se prične enajsta šola pod mostom ter se neha ob prvih jesenskih nalivih.

Tako je Cankar enajsto šolo izpod mosta na Vrhniki preko črtice iz dela *Moje življenje* ponesel v našo zavest. Frazem *enajsta šola* je danes splošno razširjen, najdemo ga tudi v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, ki nam pove, da je enajsta šola pridobivanje življenjskih izkušenj pri otrocih zunaj šole in družine.

A temu ni bilo vedno tako! Med Vrhničani je izraz živel, še preden se je na mesarjevih kladah igral mali Ivan. »Ti si pa gotovo iz enajste šole prilezel!« Takrat to ni pomenilo, da ima dotični dobro znanje o polomljenih, starih lijakah, obročih kolesa, preluknjanih ponvah, vilicah s poldrugim klinom in podobnih zakladih, ki so navduševali Cankarja med raziskovanjem Ljubljane. Vzklik je bil predvsem zbadljivka, ki so jo domišljavim Vrhničanom prilepili prebivalci okoliških krajev.

3 Šolski razgledi, 16. februar 2018, str. 8.

Prvi zapis izhaja iz Višnje Gore (očitno je bila »oholost položena v zibko« tudi ljudem v drugih krajih po Sloveniji) iz leta 1774. Izraz je napisal višnjegorski mestni sodnik v odgovoru na obtožbe someščanov; ti so mu očitali dvojno funkcijo sodnika in pisarja, povrh vsega pa je v svoje posle preveč vpletal svojo ženo – t. i. gospo mestno sodnico. Sodnik jim pikro očita vse pritožbe in trdi, da so bili tako očitno naučeni v enajsti šoli na Vrhniki.

Poštenim obderžat njih dobro volo, sleparjam pometat enajsto šolo, je vzklikal tudi Vodnik v Veliki pratiki leta 1796. Po Kopitarju pa naj bi v enajsto šolo šli vsi *nepri-dipravi*, ki niso zaključili desetletnega duhovniškega študija, vsaka dežela je imela svojo – mi na Vrhniki, Avstrijci v Gablitzu.

Vrhnika naj bi si zbadljivko prislužila zaradi prevzetnosti njenih prebivalcev, ti so se ponašali s poznavanjem nemščine, se košatili s svojim »tržanstvom« in z vse-splošno superiornostjo nad ostalimi kraji, vsega tega pa so se po mnenju furmanov in drugih Nevrhničanov naučili prav v slavni enajsti šoli. Na srečo Vrhnčanov je Cankar šaljivko polepšal, danes mnogi izvor znanja pripisujemo našim enajstim šolam – skrivajo se pod mostovi, v gozdovih, na travnikih, v parkih – povsod, kjer smo se lahko skrili pred odraslimi in s svojimi očmi zaobjeli čuda sveta, ki se nam ponujajo pred nosom. *Enajsta šola, Bog s teboj! Milo se mi stori, kadar se spomnim nate, zibel življenja in spoznanja.*

GOSPA CANKAR⁴

Ni jih bilo malo; ženske so literata oboževale

*Oj ljubica iz prejšnjih dni,
iz polpozabljenih, jasnih dni,
takó krasnà, takó sladkà,
nocoj je mimo okna šlà.*

Tako v Erotiki Ivan Cankar obuja spomine na eno svojih ljubezni. Ni jih bilo malo, ženske so literata naravnost oboževale, v času bivanja na Rožniku je bil Ivan glavni razlog za množičen obisk gostilne. Nekoč je tako predenj stopila mlada dijakinja, ga pozdravila in vprašala, kako je spal. Cankar je očitno vstal z levo nogo in ji zato zabrusil, da je njegovi spalni vzorci nič ne brigajo. Užaljeno dekle je odjokalo pod bližnjo češnjo in se s samokresom ustrelilo v sence.

4 Šolski razgledi, 2. marec 2018, str. 5.

Cankar je stekel k njej; ugotovil, da je z njo vse v redu in jo še okregal ter ozmerjal s smrklo.

Bojda se je hitro vnel

Vsiljeno izkazovanje očaranosti nad njegovimi brki, šarmom in vihtenjem peresa je šlo Ivanu Cankarju očitno »na živce«. Za tiste, ki so svojo navdušenost znale skriti za zardelostjo in plahutanjem trepalnic, pa se je pisatelj rad potrudil. Bojda se je hitro vnel, nežnejšemu spolu je dvoril, celo trubaduril. Kot pravi kavalir jih je držal za roko in se naslanjal na njihova ramena.

Kot orožje pri osvajanju ženskih src je seveda uporabljal svoje pisanje. Že prvi mladostni ljubezni, Olgi Grudnovi, je spisal sonetni venec, pridal je celo akrostih na njeno ime. Naslednje muze ni iskal daleč, našel jo je v Olgini prijateljici Franji Opeka. Lahko bi rekli, da sta se spoznala na odrskih deskah, kot najboljša učenca sta namreč recitirala na javni šolski slovesnosti ob 40-letnici vladanja Franca Jožefa I. Da sta si usojena, sta spoznala čez nekaj let v Ljubljani. Dijaška ljubezen je Cankarja spodbudila k pisanju romantičnih pesmi, a tako kot večina prvih ljubezni se je tudi ta končala. Dijak Ivan je po razhodu nekaj dni taval po Zeleni jami v Ljubljani, kmalu pa je vse skupaj označil za *ljubeznivo otroško komedijo* ter s svojimi ljubezenskimi mrežami odplul dalje.

Očaran nad sinjimi očmi

Plul ni daleč; počitnice na Vrhniki oziroma maturantski izlet je na pošti preživljala Helena Pehani in Ivan je bil takoj očaran nad njenimi sinjimi očmi. Poletje sta preživela na izletih po vrhniški okolici, obiskala sta Tičnico, Močilnik, na Drenov Grič pa sta z ostalimi dijaki hodila na zabave. Helena sicer ljubezni ni vzela resno, dvorjenje ji seveda ni škodilo, Ivan pa je njej na čast posvetil cikel Helena, objavljen najprej v Ljubljanskem zvonu, nato pa v Erotiki. Heleni gradi gradove, vidi jo v vsakem osvetljenem oknu in jo prosi:

*Kako ti ljubezen ognjena
V nedolžnih očeh plapola,
Ah ti jih razumeš Helena –
Ti čuješ te prošnje srca? ...*

Tudi njej posvečene črtice je niso oglele, vzela je Cankarjevega sošolca z realke, Cankar pa je ostal sam ... a ne za dolgo.

Flirt s patentirano gosko

Že med naslednjimi poletnimi počitnicami je spoznal Pavlo Kermavner. Bila je zgovorna, živahna in snubcev ji ni manjkalo, portretiral jo je celo impresionist Matej Sternen. Cankar srečanje s Pavlo opiše takole: *Nekako pred dvema leti - o počitnicah, predno sem odšel prvikrat na Dunaj, seznanil sem se na Vrhniki s hčerjo nekega posestnika. Čisto slučajno; zdi se mi, da sem posodil gospej neko knjigo in da sem na ta način zašel tja. In tam se je pričel najneumnejši flirt mojega življenja. Pavla je bila sicer lepa, toda patentirana goska. Prvikrat sem ji samo mimogrede in iz dolgega časa povedal, »da jo ljubim« - in ona je odgovorila isto. Jaz sem se silno začudil, ker tega nisem pričakoval. Sprva se mi je zdelo vse skupaj nekako nerodno in smešno, ker pravzaprav nisem čutil ničesar. A naposled ne vem, kako je prišla kljub temu senca neke ljubezni.*

Ljubezen je onemela, ko je Ivan odšel študirat na Dunaj, ob vrnitvi na Vrhniko pa je razmerje dobilo nov zagon, ki je bil kmalu prekinjen s strani Pavline matere. Študentu Ivanu se je vse zdelo *prebedasto* in se je poslovil *jako uljudno*.

Gorko čutil je lepoto njeno

Prva prava ljubezen, srna, rjavooka Anka, pa je pustila največji vtis v pisateljevih delih. Anica Lušinova se pojavlja v mnogih pesmih in črticah, ohranjenih

Nagrobnik Ane Bregant, rojene Lušin, na pokopališču v Plešivcu. Foto: Blaž Verbič.

je veliko ljubezenskih pisem, svojo izbranko tako nagovarja: *Anica - kako se je odprlo meni nebo od tistega čudovitega dne, ko sem se prvikrat dotaknil s svojimi trepetajočimi ustni Tvoje obraza ... Vse, kar je bilo v moji duši lepega in plemenitega, vzcvetelo je hipoma, kakor vzcvete roža, kadar posijejo nanjo topli jutranji žarki. Nikdar poprej nisem tako gorko čutil vso lepoto in poezijo krog sebe in v svojem srcu, kakor jo čutim zdaj v spominih nate in omamljen od ljubezni.*

Z vso silo pa se je Cankar kljub omame polne ljubezni na Dunaju zaljubil v Ankino sestro Minko. V pesmi *Oblatil sem ljubezen tvojo* čisto se sicer opravičuje za podlo dejanje, za vse laži in prevare, kako sta to sprejeli sestri Lu-

šin, pa ne bomo nikoli vedeli. Na Ankinem grobu pa kljub vsemu najdemo napis iz Cankarjeve pesmi: *Tiho zdaj v grobu spi – tvoja in moja – vesela mladost*.

V moralni zadregi

Dunaj je bil kraj nesrečne ljubezni tudi za Štefko Löfflerjevo. Ivan Cankar je bil namreč podnajemnik v stanovanju njene matere, v krepko, postavno dekle pa se je pesnik zaljubil. Nosil ji je visoko literaturo francoskih in ruskih pisateljev, a Štefka je raje kot Dostojevskega brala lahkotnejše romane. To Ivana seveda ni vrglo s tira, z njo se je nameraval poročiti, priskrbel ji je celo poročno obleko. Ker pa je imel pisatelj veliko srce, je pot vanj našla tudi Mici Kessler in tako se je nesrečnik znašel v moralni zadregi. Na Dunaju ga je skoraj s poročno tančico na glavi čakala Štefka, v Ljubljani pa mlada Micka. Zato je pobegnil v Sarajevo. Govori se, da je imel vmes prste tudi pisatelj brat Karlo, ki mu Štefka ni bila po godu (mogoče zaradi njenih knjižnih preferenc).

Bele poroke pa ni bilo

Zaroko je tako razdril, veliki ljubezenski žar do Mici pa ga je spodbudil k pisanju farse Pohujšanje v dolini šentflorjanski, a žal tudi ta ljubezenska vez ni bila uslišana. Mici je na Rožnik spremljala tudi Milena Rohrmann, ki je zadnja od znanih Cankarjevih simpatij. Hodila sta na izlete na Vrhniko in na Bled, razmerje je bilo majavo in Ivan se kar ni mogel ogreti zanjo. Milena ga je želela iztrgati iz rožniškega gostilniškega okolja, in to ji je tudi uspelo. V zadnjih letih pisateljevega življenja so mnogi mislili, da se bosta poročila, Milena se je tudi okronala z nazivom Cankarjeva nevesta.

Nagrobnik Milene Rohrmann na ljubljanskih Žalah. Foto: Dimitrij Kebe.

Pisatelju žal bela poroka ni bila usojena, večna ljubezen do vseh simpatij pa bo živela v njegovih delih in samo zahvalimo se jim lahko, da so bile njegove muze.

*Za njó strmí okó solznó,
in v srcu je meni takó težkó, –
pozábila name je bógve kdaj,
a jaz je ne morem vekomaj.*

ŽGOČA EROTIKA⁵

O veliki noči leta tisoč osemsto devetindevetdesetega so napravili velik ogenj in v njem so zgorele vse moje pesmi, vse napisane in še ne napisane. Resnično, vse moje še ne porojene pesmi so zgorele takrat; prišel je velik ogenj in je opalil tiste ponižne cvetove, še predno so dobro prodrli iz prsti in ki bi se morda pozneje, pod bolj toplim solncem nego jim je sijalo v tistih zelo žalostnih časih in v milejšem vetru nego je pihal takrat preko mojega neveselega življenja, razcveteli v prijetne, četudi ponižne rožice, ki bi najbrž ne širile blagodišečega blagoslova posebno daleč naokoli, ali ki bi vendar prijazno in skromno pozdravile popotnika, če bi prišel slučajno mimo in bi se ozrl nanje.

Tako so Cankarjeve pesmi gorele, gorel je z njimi Cankar, kljub temu pa še danes vsi vemo za Erotiko, prvo delo slovenske moderne. Ivan Cankar je že leta 1897 razmišljal, da bi svoje pesmi izdal v zbirki, s pomočjo priporočil Aškerca in Levca pa se ga je »usmilil« nemški založnik Bamberg. Mladi literat je za tiste čase prejel odličen honorar – 200 goldinarjev, zbirka je bila natisnjena v 1000 izvodih, kar je še za dandanašnje čase častitljiva številka.

Prvi natis Erotike, ki je stal natančno 1 goldinar, je tako kupil 301 človek. Tristo izvodov si je razdelilo približno 300 ljudi, ostalih 700 knjižic pa je kupil Anton Jeglič. In ne, Antonu pesmi niso bile tako zelo všeč, da jih ne bi privoščil drugim, nasprotno – motila so ga *predrzna mesta*, predvsem v ciklu *Dunajski večeri*. Škofa Jegliča so sicer motile tudi razgaljene prsi muze na Prešernovem spomeniku, a bron je težje požgati, zato so avtodafe doživele le Cankarjeve knjižice. Sežig je povzročil burne odzive domače in tuje javnosti (seveda je bila v ozadju tudi politika), Erotika iz leta 1899 pa je tako postala ena najredkejših slovenskih knjig.

⁵ Šolski razgledi, 2. marec 2018, str. 5.

Cankarja je požig seveda žgal, v pripisu k drugi izdaji Erotike napiše: *Ob tistem času sem odprl oči in sanje so se izgubile in vse okoli mene je bilo pusto in prazno. Sanje so se izgubile in ugledal sem navadno in umazano resničnost. Tisti verzi, polni sentimentalnosti, duha vijoličnega in luninih žarkov so mi danes tako tuji, kakor da bi jih bil napisal človek, ki sem ga poznal samo od daleč.*

Ivan je tudi ugotovil, da rime in verzi prelepo opisujejo svet, v pismu Župančiču tako trdi, da njega v njegovih pesmih ni, pristni Ivan se nam pokaže šele v prozi. Liriko tako opusti ter se posveti prozi in drami, šele v Vinjetah (1899) pa po njegovem pokaže nekaj resnično svojega. Kljub temu mu lahko malce nasprotujemo, saj je njegov slog pisanja še vedno prelep, liričen, četudi ni oblikovan v kitice.

Ti sentimentalni, luninih žarkov polni verzi so se rodili iz mladosti in težko in žalostno mi je, kadar jih berem v teh resnih in grenkih časih.

MATI, JOJ, MATI!⁶ (I. C.)

Neža Cankar nam dela težko srce

»Pustite me na miru! ... Ne maram zdaj!«

Ni še bila vrhu stopnic; videl sem jo samo do pasu. Ko je slišala moje besede, se ni ganila; le roka, ki je držala skodelico, se je tresla. Gledala me je prestrašena, luč v očeh ji je umirala. Od sramu mi je stopila kri v lica, stopil sem ji nasproti s hitrim korakom.

»Dajte, mati!«

Prepozno je bilo; luči ni bilo več v njene oči, smehljava ne več na njene ustnice.

Tako je Ivan Cankar zabil še en žebelj v že tako krvaveče materino srce, težko srce pa je delal tudi nam, bralcem. Skelelo nas je v prsih, v oči so nam silile solze in spomnili smo se trenutkov, ko smo sami povzročali bol našim ljubim materam.

Mit o materinstvu, ki ga pooseblja Cankarjeva mati, nas spremlja že od šolskih klopi. Tam ob branju črtic Skodelica kave in Mater je zatajil spoznavamo lik trpeče matere, ki se požrtvovalno razdaja svojim otrokom ter tako vleče in hkrati poriva cel družinski voz. Duhove pa ta materinski lik buri tudi na družabnih omrežjih in forumih.

⁶ Šolski razgledi, 16. marec 2018, str. 8.

Tam Ivana mnogi zagovarjajo; mati naj bi si bila sama kriva, da jo je sine zatajil, ko ga je prišla pozdravit pred šolo v Ljubljani. Kot vsaka spodobna pripadnica nežnejšega spola bi se lahko malo nališpala, si oblekla *gmašno* krilo in si oščetkala zemljo s čevljev.

Nekateri tem plodnim razmišljanjem dodajo pesnitev (sicer malo predrugačena reklama za časopis PIL): »Mama, če se ne boš umila, me bo klapa izključila!« To naj bi si pomrmraval Cankar, ko se je delal, da ne prepozna od poti izmučene ženske pred šolo.

Na drugih forumih se člani posvetijo predvsem psihološkemu vidiku t. i. cankarjanske matere. Ta si trga od ust za svoje otroke, od njih pa pričakuje hvaležnost; občutek krivde spremlja potomce še celo življenje. Posesivnost matere je tako vzrok, da se sin preveč naveže nanjo in je nenadoma razdvojen med zapečkom in širnim svetom.

Pogovor na forumu lepo zaokroži vic: »Koliko cankarjanskih mater potrebuješ za zamenjavo žarnice?« – Nobene, ker pravi: »Ah, bom kar v temi sedela, nočem biti nikomur v napoto.«

Neža Pivk, poročena Cankar, je še dandanes prisotna v naših mislih, četudi ne vemo, kako je v resnici izgledala. Cankar je skico njene podobe namreč izgubil. Ob spominu na vse Ivanove nečednosti, ki jih je prizadejal materi, pa nam še tako sladka kava pusti grenak priokus.

Popil sem kavo, pa sem se tolažil: »Zvečer ji porečem tisto besedo, tisto ljubeznjivo, za katero sem ogoljufal njeno ljubezen ...«

Nisem ji rekel ne zvečer ne drugi dan in tudi ne ob slovesu ...

Tri ali štiri leta kasneje mi je v tujini tuja ženska prinesla kavo v izbo. Takrat me je izpreletelo, zaskalelo me v srcu tako močno, da bi bil vzkriknil od bolečine. Zakaj srce je pravičen sodnik in ne pozna malenkosti ...«

GJUROVO ZDRAVSTVENO STANJE⁷

O domovina, ti si kakor zdravje! (I. C.)

Zdravje. Beseda, ki nas spremlja od materinske knjižice dalje, preko zdravniških kartonov, napotnic in receptov, pa do televizijskih zaslonov, reklam za boj proti sladkorni bolezni in nenazadnje do pogovorov s sosedo, ko vpraša po zdravju vseh živih predmetov našega gospodinjstva.

Beseda zdrav, ki jo sicer poznajo tudi mnogi slovanski bratje, je praindoevropskega porekla in pomeni »iz dobrega lesa«, prvič pa je bila v slovenščini zapisana v 16. stoletju.

Tudi Ivan Cankar je imel besedo rad, oblačil jo je v take in drugačne obleke, opisoval duševna zdravja mnogih junakov, mnoge bolezni so posute in zapisane v njegovih delih, mnogih pa se še danes bojimo, nekaterih tudi tako, da se nočemo cepiti proti njim.

Cankar pa je največjo bol videl v dragi *majki* domovini in zapuščanju le-te. V zbirki črtic *Za križem*, ki je izšla leta 1909 v Ljubljanskem zvonu, tako pisatelj opiše naš boj, imenovan življenje, dotakne se takratnih socialnih razmer. Med drugim pripoveduje o otroškem trpljenju in hrepenenju, o življenju v temnih delavskih stanovanjih in mukah tistih, ki so s trebuhom za kruhom zapustili domače vasi ter se podali v neznano Ameriko.

V delu pa spoznamo tudi Gjurota, ki se je kot *krepak in zdrav, dela in sreče željan dečko*, odpravil v Nemčijo. Delo je sicer našel, a bilo je težko in mučno, posteljo je zapuščal ob prvem svitu in se zvalil vanjo ob zadnjem mraku. *In vselej, kadar se je vračal iz tvornice, je bilo njegovo telo za troje kapelj krvi siromašneje: eno kapljo so popili silni stroji, druga kaplja se je izgubila v črnem prahu, tretja se je raztopila v žganju.*

Stroji, prah in žganje so mu tako izpili življenjsko tekočino, da je nekoč iz njega bruhnila črna kri, preroški tovariši iz tovarne so mu napovedali gotovo smrt, Gjuro pa se je končno ob belem dnevu enkrat sesedel na posteljo ter ugotovil, da je od »dobrega lesa« ostalo le žaganje. Iz daljne domovine so zabučali gozdovi in ga poklicali k sebi, povezal je culo in se vrnil domov.

⁷ Šolski razgledi, 30. marec 2018, str. 8.

Komaj se je doteknila noga rodne zemlje, je vzkipelo v njem in zaigralo, kakor mlado življenje.

»Petnajst let in dalj te niso gledale moje osirotele oči, majka! ... Pozdravljeno, ti polje neizmerno, blagodišeče ... pozdravljena, ponosna šuma, do neba pojoča ... in od srca pozdravljen, moj rodni kraj, ki se beliš na zelenem brdu!«

Kje bolezen? Kje utrujenost? Ogenj se je povrnil v oči, moč je vzkipela v prsih.

Gjuro se je ves vesel zagnal po klancu proti rodni vasi, med sopihanjem je srečal tri sosedo. Prvi je zatrdil, da ga rodna mati ne bi prepoznala, drugi ga je opozoril, da je domov prinesel le bolezen, ki ne bo plačevala računov za elektriko (oz. petrolej), in ko se je Gjuro že zagotovo odločil, da bo šel v bližnji gozd med *tujce in žganjarje*, ga je ustavil tretji sosed. Ta mu ponudi *gorko slamo* in Gjuro je od veselja (in tudi od zaskrbljujočega zdravstvenega stanja) padel v nezavest.

Dolgo je počival Gjuro, in ko je vzdignil glavo, so stali sosedje pred njim. »Tako je, Gjuro: ne bomo ti kratili gorke slame, tudi kruha ne; in tudi ti ne bomo očitali, Gjuro, da ne žanješ, kjer si sejal ... Pozdravljen nam!«

Gjurota je mati domovina spet sprejela v svoje naročje. Kakšna je danes domovina do Janezov, Franck, Hansov in drugih, z nacionalno noto obarvanih lastnih imen, Cankar ni vedel zagotovo. Bi tudi za nas našel spodoben križ, za katerim nam je dano hoditi?

Gjuro v svoji zgodbi zaključí takole: *»Ljudje božji, bratje, domovino sem imel in zdravje; ko sem oboje izgubil, so izpregledale moje oči in so videle, da sem imel zdravje in domovino ... Pokažite mi, bratje, kje je jama, zame izkopana!«*

Truden je bil in je legel v hlev na gorko slamo in je zaspal in se ni več predramil.

KNJIŽNI MOLJ CANKAR⁸

Dostojevski me je naravnost omamil do pijanosti. (I. C.)

Vsi beremo Cankarja, spremlja nas od malih nog, iz šolskih beril veje vonj po suhih hruškah, črni kavi in dateljnih; o hlapčevanju in pohujšanju prebiramo v srednji šoli, ko »zrastemo«; nekateri Cankarja beremo zase, kimamo mu ob krutih spoznanjih, se hudujemo, ker je še vedno tako, kot je bilo nekoč, če ne drugega, se ob izreku »kave bi«, vsi malo namrdnemo ob spominu na véliko zatajitev.

⁸ Šolski razgledi, 13. april 2018, str. 8.

Kaj pa je bral naš Ivan Cankar? Kdo ga je »mučil« v šoli, čigavo knjigo je prebral le na pol – saj ubogi revež ni imel možnosti pogledati obnov na dijaški.net ali na wikipediji? Je tudi on večer pred oddajo domačega branja nervozno listal čez osvo- vraženo gradivo in se jezil na ves vesoljni svet, še posebej pa na literate, ki so tako radi pisali neskončno dolge knjige?

Kar me je veselilo in modrilo, ni smelo biti v nobenem stiku s šolo. Knjiga, ki mi jo je priporočil učitelj, je izgubila vsako veljavo; bral sem jo, če sem jo brati moral; kajti že je dišala po plesnobi – je nekoč izjavil Cankar.

Kot otrok je rad poslušal pravljice in bajke, najljubša mu je bila zgodba o Petru Klepcu. Za govorico matere mu je uho naostril šele France Levec v dijaških letih in s tem Ivanu razodel lepoto slovenske besede. Bral je sploh vse, kar mu je prišlo tiskanega in pisanega pod roko. Najraje je imel Shakespeara, Molièra, Homerja, Sofokleja, Evripida in Horaca. Bambergovega Kralja Ivana je na dušek prebral pod neko jablano, spotoma na Vrhniko.

Toda tu si moram priznati svojo veliko mladostno napako: pred drugimi sem se navduševal za ljudi, ki so me v resnici dolgočasili. Tako npr. nisem Baudelaira niti razumel. Od dolgčasa je umiral med prebiranjem del Émila Zolaja; zelo pa je spoštoval Ruse. Ob prebiranju Dostojevskega tako ni potreboval niti ruma s čajem, saj so ga mamile že Fjodorjeve besede same. Da je pravi knjižni molj, se je hvalil tudi svoji dragi Anici Lušinovi. Bojda je cele dneve preživel v dunajski knjižnici in s tem bogatil filozofsko umljenje ter literarno znanje – da na Dunaju ni gledal le knjig, ampak tudi Ankino sestro Minko, na tem mestu ni omembe vredno.

Izidor Cankar v literariziranih intervjujih z naslovom Obiski opiše literatovo knjižnico na Rožniku, kjer so med obema oknoma svoje mesto našle enciklopedije Brockhaus, Valvasor, Roseggerjevi spisi in zbrana Molièrova dela. V času pogovora je pisatelj najraje prebiral slovenske avtorje; najbolj Levstika, ki bi moral biti dušna paša vsakega poštenega Slovenca. Prešerna ni mogel brati, *saj ga zna na pamet*, se še skromno pohvali Ivan in pristavi: *Iz drugih literatur najrajši stare prijatelje, tiste mirne, velike ljudi, ki stoje kot gora vsem časom v znamenje.*

Toliko o našem »knjigokuscu« Ivanu Cankarju, njegova dela so del domačih branj, večkrat slišimo tožbe, da je pretežak za naše šolarje, da greni pouk, skoraj da ne diši po plesnobi. Kljub temu pa je težko in grenko tudi življenje, in če bodo imeli naši otroci tako srečo, da ga ne bodo okusili na lastni koži, bodo prek prebiranja Cankarja vsaj cenili dane radosti.

Jaz sem doživel vse, o čemer govorim, je rekel slavni literat in ni mu oporekati.

CENJENI IVAN,⁹

kako si kaj? Je vreme tudi pri tebi tako muhasto kot tu pri nas? April se je komaj začel, pa imamo že vse možne vremenske pojave v roku ene ure (mogoče v roku enega dneva, ampak ura se bolj dramatično sliši). Vse je tako lepo novo, čisto, narava še meni daje priložnost za nov začetek. Pomladansko cvetje prekipeva čez travnike, drevesa se bodo ravnokar razpočila, ptiči pa žvrgolijo, kot da v življenju še niso videli vseh teh lepot.

Vsako jutro me budi lastovka, ki se z okenske police dere na svet okoli sebe. Kdo bi si mislil, da lahko elegantna žival v črnem fraku proizvaja take grozljive glasove! Začne lepo, spevno, potem jo v trenutku nekaj obsede in preklopi na čisto nezemeljske zvoke. Trkanje po šipi nič ne pomaga in tako se dobršen del aprila in maja zbujam s tako budnico. Ta dva meseca sta tudi drugače vedno najbolj stresna, pa ne vem ali je to zaradi tega, ker sem še vedno ujetnica slovenskega šolskega sistema, kjer sta ravno mali in veliki traven najbolj na udaru in človek komaj najde še kakšen prazen možganski zavoj za novo informacijo in prosto mesto na koledarju za novo šolsko obveznost.

Še iz osnovnošolskih časov se spominjam, da smo ob takem času začeli prebirati tvoja dela, pripravljati smo začeli tudi proslavo na čast tvojega rojstnega dne. Ena od sošolk je brala odlomek o Enajsti šoli pod mostom, druga o Peharju suhih hrušk, s pevskim zborom smo se učili »starinske« pesmi, ki bi čimbolj ustrezale tvojim »starinskim« časom. Na tem mestu naj priznam, da mi v tistih časih tvoje literarne stvaritve niso nič kaj dišale. Vedno si bil tako težak, vedno sem ob srečnem začetku vedela, da bom na koncu prebirala o žalostnem koncu in me bo stiskalo pri srcu, ker se bom z vsem napisanim preveč poistovetila. Tako sem si vsakič, ko sem odprla šolsko berilo in se je prikazalo tvoje ime, zamrmrala v brado: »Pa ne že spet ta Cankar,« in zdi se mi, da v razredu nisem bila edina.

Tega mi ne smeš zameriti, saj si še sam rekel, da šole in vsega v povezavi z njo nisi nikoli maral. Me zanima, kaj bi rekel, ko bi izvedel, da berejo šolarji tvoja dela za domača branja. Bi okregal učitelja, da je na tak način priskutil knjige celotni generaciji, ali pa bi ga mogoče celo sarkastično pohvalil? No, v vsakem primeru te šolarji hočeš nočeš še vedno berejo in ob tem malo trpijo, a jim te muke ne škodijo – se vsaj naučijo, da se hrušk na tvoj način ne krade in da se za kavo materi lepo zahvališ, četudi je prinesena prepozno.

9 Šolski razgledi, 4. maj 2018, str. 1.

No, letos nisi glavna zvezda le v šolskih klopeh, ampak po celi Sloveniji. Tebi v čast potekajo prireditve, izdajajo ponatise tvojih del, s tvojo podobo so krašeni spominke, kar bi ti zagotovo laskalo (tvoja fotogeničnost sčasoma očitno ne bleди). Samo še tvoji brki se manjkajo na avtobusih Ljubljanskega potniškega prometa, pa boš tako slaven, kot so banane znamke Derby.

Ves ta cirkus okoli stoletnice tvoje smrti je še mene prepričal, da tvoja dela spet vzamem v roke in jih preberem. In ne trpim tako zelo, da boš vedel. Tista večna ból je še vedno prisotna in tudi srce je večkrat obteženo. Kljub temu pa ugotovim, da je bilo in bo vedno tako, ter da je tale naš svet vsaj tako raznolik kot lastovkino petje-dretje.

Pa vse najboljše, dragi Ivan! Trimestna številka se ti lepo poda!

Prisrčen pozdrav! Tara

ZA DOMOVINO, S CANKARJEM NAPREJ!¹⁰

Močan si, o slovenski narod! Tisoč in petsto let krvaviš, izkrvavel nisi! Narod mehkuznik bi dušo izdihnil, še sveče bi mu ne žgali, še bálj bi mu ne peli – ti pa, tisočkrat ranjen, v trpljenju utrjen, ti komaj zmaješ z rameni pod težko sovražno pestjo in praviš: »Nikarte! Ta burka je stara že tisoč let!«

Ivan Cankar; pesnik, pisatelj, dramatik in politik. Prve tri poklice v današnjih časih še nekako razumemo, četudi imajo ti »umetniški« načini preživetja v javnosti še zdaj prevečkrat negativen prizvok in negativno stanje na bančnem računu. Dokaj nerazumljiva pa je danes Cankarjeva odločitev, da se poda v politične vode, saj že »star« slovenski pregovor pravi: Če si pameten, ne greš v politiko.

A literat je imel rad svoj narod, še raje je imel Štefko Löffler, ki ga je čakala na Dunaju. Ivan je vedel, da zakonska zveza ni od muh, da stane »lepe pare«, zato se je odločil, da bo poskusil v politiki, ki je bila (tako kot skozi vsa zgodovinska obdobja) bolje plačan poklic kot pisateljstvo. Ker je poleg Štefke simpatiziral tudi s socialno demokracijo, se je tako z lahkoto odločil za kandidaturu na državnozborskih volitvah. 2. februarja 1907 so ga v Trstu z odprtimi rokami sprejeli člani stranke in mu dodelili litijski volilni okraj.

¹⁰ Šolski razgledi, 4. maj 2018, str. 8.

Na žalost se Ivan ni mogel šopiriti in predstavljati svojega programa na nacionalni televiziji, tudi jumbo plakati, na katerih bi ga lahko občudovali, niso prišli v poštev. Zato se je moral hočeš-nočeš podati dobesedno med ljudstvo. Ni spekel potice, napisal pa je več govorov in se udeleževal shodov. Tudi tu je naletel na oviro, saj so mu nasprotniki odrekli gostilne v volilnem okolišu. Cankar se ni dal in podal se je v obsavski rudarski revir. Literatu so bili tako najbolj zvesti rudarji, oboževali so ga tudi mladi, ki so se želeli družiti in debatirati z njim (med njimi se je smukala tudi Mici Kessler – še ena od Cankarjevih ljubezni).

Na volitvah 14. maja 1907 Cankar od 5183-tih socialističnih glasov na Slovenskem prejme 1302, za 4751 glasov ga je prehitel Fran Povše, a Ivan mu tega ni preveč očitil, tudi stricev iz ozadja ni obtoževal, že oktobra istega leta je skupaj z Etbinom Kristanom zastopal Jugoslovansko socialdemokratsko stranko na dunajskem zboru nemškoavstrijske socialne demokracije. Kljub temu pa se mu je politika malce priskutila, zato je kasneje raje sodeloval pri pisanju za socialistične časopise, zavedal pa se je tudi blagodejnega učinka svojega žametnega glasu, zato je še vedno rad predaval. Na enem od takih predavanj je tako govoril o slovenskem ljudstvu in slovenski kulturi, tarnal je, da mu po branju njegovih del mnogi očitajo, da to ni za ljudstvo: *Naše ljudstvo ne mara takih reči, naše ljudstvo ni zrelo za take reči, ne ponujajte našemu ljudstvu torte, ko je komaj žgancev vajeno!* Opozori tudi, da umetniki bežijo v tujino: *Za kaj spoznali so v svoji modrosti, da je vendarle nekoliko prijetnejše, če stradajo v tujini, nego da bi stradali doma, kjer imajo na prežgani juhi še očitiranje in zasmeh v zabelo.*

Vseeno pa ljudstvo bodri in mu prigovarja, da je zrelo za svobodo in za lasten dom. *Tako so nas tujci in potujčenci delali majhne in slabe, da smo nazadnje že sami verovali v to svojo neznatnost in nemoč! Izkazalo pa se je, da nas ta silni vihar ni potisnil k tlom, temveč, da nam je opral duše in srca, nas pomladil, nas dvignil kvišku!* Mi svobodo (bojda) že imamo, o kulturi in ostalih rečeh bomo pa tako ali tako poslušali na letošnjih parlamentarnih volitvah.

Ker narod potrebuje v teh težkih časih vse svoje sile, kliče vse in vsakogar! Če kdaj, v teh časih je potreba, da si zvesto pogledamo iz obraza v obraz, da si sežemo v roke, se strnemo v eno vrsto. Strahopetec je, kdor zdaj trepeče, da bi se mu ob takem zbližanju morda ne odkrhnila ta ali ona mrvica njegovih strankarskih načel in njegovega svetovnega naziranja. Prijatelji, zdaj gre za življenje in smrt! Jaz upam v življenje! In takrat, kadar si uresničimo to pravo življenje, takrat si bomo zopet pogledali v oči in se povprašamo: »Kdo si? Kako misliš ti? Ali si mi brat ali nebrat?«

IVANČEK IN NJEGOVO OTROŠKO IGRIŠČE, IMENOVANO VRHNIKA¹¹

Sedel sem na Rožniku, tam pod verando, in sem gledal na vrhniško stran. Lepo jutro je bilo, tako čisto in jasno, da sem razločil v daljavi belo grlico, Sveto Trojico. Tam je bila moja mladost.

Grenko mi je bilo pri srcu – kakor da bi gledal v obraz človeku, ki mi je bil nekdaj ljub in drag in ki mi je zdaj čisto tuj. Vsa dolina, prav do vrhniških hribov, se mi je zdela kakor rakev. Tam spi človek, ki se nikoli več ne bo vzdramil. Zatisnjene so oči, ali trepalnice so tako tenke, da gleda skozi. Očitajoč je njegov pogled.

»Kod si hodil? Kje je pot, ki so jo žareč in koprneč gledale te oči? Kam so se izlile, kje so utonile vse lepe sanje, kod so se razbegle visoke misli?« ...

... in Cankar je imel spet težko srce. Tokrat ne zaradi premnogih neizrečenih ljubezni, prečrtanih verzov in hlapčevskega naroda, ampak zaradi njegove ljube, prečudne Vrhniške. Domačega kraja, ki ga je – kot je to opazil že France Dobrovoljc v Cankarjevem albumu – s svojimi naravnimi lepotami priklepala nase s tisočimi vezmi, da je imel svoj kraj za najlepšega na svetu.

Mali Ivan je od revščine, sovražnega očeta in garaške matere bežal v naravo. Najprej se je zatekal na Frjolčno gorco ali po »nevrhniško« Sveto Trojico. Tam se je igral s sorojenci in skušal z ušesi ujeti šumljanje jezera, pokopanega pod glavnim oltarjem cerkve. Bolj nevarne pustolovščine pa je doživljal na mesarjevih kladah. *Mesar je imel pred hišo visoko skladovnico napol obtesanih hlodov. To so bile slavne mesarjeve klade, naša radost in naše hrepenenje. Plezali smo po njih, lovili se, prevračali se in padali; sonce samo se je smejalo našemu veselju. Zateženi odrasli so jih sicer podili stran, otrokom pa se je zdelo, da so jim le nevoščljivi skakanja in otroškega veselja.*

Kmalu je odkril slavno Enajsto šolo, Ljubljana ga je tako prevzela, da ji je sledil do enega od izvirov v Močilniku. *V mrak in hlad zavil je hranil svoje stoletne skrivnosti na dnu globočin; nihče ni vprašal zanje, pa tudi sam jih ni ponujal nikomur. Izpod silnih, sivih skal, temno molčečih, se je izvila zamolklo-zelena voda Močilnikova ter se ustavila in razprostrla v kotanji, da si oddahne pod senco vrb, oddahne od dolge poti po čudapolnih kraljestvih podzemskih.* V senci vrb je posedal tudi mladi Ivan, sanjaril je, bral in pisal prve literarne stvaritve. Užival je v ptičjem petju, žuborenju vode in poljubih sonca, kot je nekoč opisoval svoje spomine na brezskrbne trenutke med zelenjem.

¹¹ Šolski razgledi, 18. maj 2018, str. 8.

Mladi literat je tako prehodil bližnjo in daljno vrhniško okolico, kdaj se je ustavil še v čitalnici, kjer je odigral partijo šaha in kot vsi učeni dijaki prebral aktualne novice. Na mah je prepoznal, kateri od vrhniških cerkva pripada odzvanjanje zvonov. S hrepenenjem se je spominjal otroštva in domačega kraja, v mnogih delih je prepletel njemu tako ljube koticke in s tem Vrhniko prežl s svojim duhom.

Tenke meglice so se vile nad barjem, na vrhniški strani pa je bilo jasno; iz daljave me je pozdravljala bela grlica, Sveta Trojica.

Takrat se je zganilo v rakvi, vzdramil se je človek, ki je dolgo, dolgo spal. Počasi so se vzdignile trepalnice, pogledale so mi v lice jasne oči, polne trdnega zaupanja; in ustnice so se nasmehnile.

Kje bridkost? Tako sladko mi je bilo pri srcu kakor nikoli poprej. —

VSAK HIP JE IMEL SVOJO MELODIJO¹²

Barve so zabledele, besede so pozabljene, ostala je melodija.

*Zdaj udaril si me tam,
kjer najbolj boli,
da bi zate skrbela,
za vse svoje dni,
o Ivan, ne trpinči me, Ivan,
koj ti prinesem prinesem to kavo,
pa če jo dobim.*

*Ne se trudit, mati,
bom popil svoj čaj,
sem si že premislu,
sploh pa več ne maram
kave zdaj.*

Verze si predstavljajte zapete po melodiji Bohemian Rhapsody skupine Queen. Mater igra Jurij Zrnec, Ivana pa Lado Bizovičar. Mati med pesmijo solistično brenka na sirko-vo metlo, njen sine pa se (tako kot smo tega že navajeni) pritožuje, zmrduje in očita.

¹² Šolski razgledi, 1. junij 2018, str. 8.

Če želite še slikovni dokaz, da stvaritev res obstaja, si oglejte hudomušni video na spletni strani Youtube in mogoče se boste ob prigodah iz črtice Skodelica kave v tem primeru celo nasmejali.

Pisatelj pa ni bil muza le ustvarjalcema oddaje As ti tud not padu?!, njegova dela so bila navdih mnogim skladateljem. Po drami Pohujšanje v dolini šentflorjanski in po povesti Hlapec Jernej in njegova pravica sta bili napisani operi, posvečenih mu je bilo več pesmi, skladbe so bile napisane tudi za orkestre in zборе.

Cankar in njegova pesem pa sta se znašla tudi v državnem zboru in ne, to ni bila premišljena poteza politika Ivana na volitvah leta 1907, ampak prepir, ki se je odvil leta 2013. V hramu demokracije so na slavnostni seji ob osamosvojitvi Slovenije gostujoči zbor prosili, da poleg državne himne zapojejo še kaj podobno narodno-buditeljskega. Zborovodja se je odločil za Očenaš Hlapca Jerneja, a se je pesem predsedniku državnega zbora zdela preveč zatežena. Pesnitev sicer v počasnem ritmu res traja slabih sedem minut, a se za religiozno obarvanim naslovom skriva predvsem boj za delavstvo in vsesplošno socialno blaginjo: *Oče naš, kateri si v nebesih ... neskončno si usmiljen, daj beraču vbogajme; neskončno si pravičen, daj delavcu plačilo! Oblagodari hlapca, ki je pravice lačen in žejen, nasiti ga in napoji!*

Kaj pa je poslušal naš literat Ivan Cankar? Bohemian Rhapsody zagotovo ni bila na spisku njemu najljubših skladb, v tistih časih je namesto Queen-ov za povečanje srčnega utripa skrbel Beethoven. Cankar je tako na Dunaju poslušal skladateljevo deveto simfonijo, ki ga je navdihnila in napisal je: *Med vsemi oblikami umetnosti mi je glasba najbolj tuja in obenem najbolj ljuba. Vse teorije so mi zaklenjene in zapečatene; še not ne znam brati. To popolno, sramotno neznanje pa se čisto prijazno družī s prav posebno, skoraj bolno občutljivostjo za zvok, za ubranost in neubranost. Vsaka melodija je bitje zase, ima svoj telesen obraz, svoj živ pogled, svojo besedo in kretnjo. Vsaka odpre vrata na stežaj mislim in spominom brez števila; in vsaka pesem je doživljaj, ki ostane v duši neizbrisljiv.*

Literat je melodije povezoval tudi s spomini, v eni od črtic tako opisuje, kako mu vsakodnevni pripetljaji v mislih zbudijo davno pozabljene napeve. Mehka arija iz Trubadurja ga spremlja med obupavanjem nad samim seboj in neuslišanimi ljubeznimi, ob pesmi Je davi slanica pala se spomni mimobežnega srečanja z lepim dekletom, En starček je živel pa ga spomni na Dragotina Ketteja, ki je popevko nekoč brenkal na kitaro. Za vsak trenutek Ivan Cankar tako hrani melodijo, njemu ljubi obrazi mu prepevajo in s tem ne potonejo v pozabo.

Vse te melodije, oznanjevalke mojih trenutkov, se bodo spojile v eno. Vse moje ljubezni, vsa moja brezprimerna sreča, vsa moja nezaslužena prijateljstva in vse moje zvesto zastražene bolesi, vse to se bo spojilo v eno pesem, v eno samo melodijo, ki bo po materinsko zbrala vse druge skupaj.
To pesem bom slišal, ko bom tiho spal.

GASTRONOM IVAN¹³

Štrbonclji so rimanja vredni!

Kaj so štrbonclji? Jaz jim ne vem učenega imena. Štrbonclji so tiste zgodnje modrikaste, nadvse sladke in tako drobne slive, da časih niso večje od trnovk in da jih stisneš po dvanajst v eno pest. Zdaj imam rajši jabolka in breskve; v onih dneh, idealov polnih, pa so mi bili štrbonclji sad paradiža. Ah, bili so mi Evin sad, začetek greha in pogubljenja. Naklatil sem jih bil vrhano perišče, in ko sem jih za plotom, v senci varuhinji, pozobal do kraja, sem jim zložil pesem na čast. Tako se je bila pričela moja trnjeva pismarska pot.

Štrbonclji, kot so v Cankarjevih časih klicali slive, so že od malih nog mamili pisateljeve misli in bili glavni razlog za nabiranje slin v njegovih ustih. Želja po sadu paradiža je v njem zanetila tudi literarno iskro, z njo pa si je Ivan služil vsakdanji kruh (in rum s čajem).

Misel na hrano je pisatelja popeljala v svet spominov; dogodkov iz otroštva, ki so ga zaznamovali in mu pustili grenak priokus. Kot otrok je bil vedno lačen, vedno si je želel *idealov polnih jedi*, ki so mu bile zaradi socialnega položaja družine dobesedno odtegnjene od ust.

Magdalenica, potopljena v čaj v Proustovem romanu V Swannovem svetu, je kot vonj pomaranče; ta in dišeči kolač v Cankarjevih delih nas popeljeta v svet lakote in pisateljeve srčne bolečine, ki si jo je zaradi lakomnosti prizadejal sam. Ivanu tako žvečilni gumi Orbit ne pomaga pri odganjanju grenkega okusa skodelica kave, *jedelj pomaranče* mu ne spodbudijo matematičnega mišljenja in pehar suhih hrušk – *posoda vseh sladkosti* – mu ne prežene slabe vesti ob veliki kraji.

Misel na mamo mu ni grenila le kave in suhih hrušk; ena velika češnja na torti, z imenom Mater je zatajil, so tudi dateljni (in kot bomo videli na koncu odlomka tudi ješprenj), ki si jih je za prislužen ministrantski denar kupil na sejmu ob cerkvi.

13 Šolski razgledi, 15. junij 2018, str. 8.

Dateljni so bili mastni, koj so se prijeli potne dlani. Poskusil sem prvega; sočno, cukreno meso se je prijelo tudi usten in zob. Izpljunil sem vse, gladko lupino, cukreno meso in precepljeno jedro. Nato sem tekel po klancu in tiščal v pesti vso tisto nagnusno, mastno kepo, dokler je nisem zalučal v potok ter si umil obedve roki.

Mati je koruzni močnik, od dne do dne, od tedna do tedna; morda že več ne ve, da je bel kruh kje na svetu. In jaz jem dateljne! Za groš dateljnov, teh rumenih, cukrenih! Na srcu mi je ležal kamen; težak je bil in strašen; in še solz je bilo sram, da bi mi stopile v oči.

Prišel sem domov že daleč po kosilu. Mati mi je prinesla ješprenja, ki sem ga jedel rad; komaj sem pokusil, že sem odložil na mizo leseno žlico, mrzel pot me je oblil curkoma po vsem životu.

Za vse »hudobije«, prizadejane rodni materi, se je Ivan želel odkupiti; poleg umestitve v literarna dela je nekoč v pismu Štefki Löfflerjevi obljubljal, da bo mami na Vrhniko poslal tudi morske pajke, ki so *zredno fina jed in tam, seveda, zelo poceni*.

Dobrote je povezoval tudi s prazniki, za veliko noč je s sorojenci sanjal o pirhih in pomarančah, dišečih, rumeno zapečenih kolačih, novembra je za vse svete pri bogatih kmetih prosil za prešče (kruhke, izhajajoče še iz časov poganstva), največji praznik – konec šole – pa je imel v Cankarjevih ustih okus po češnjah in štrukljih.

Pisatelju se lahko samo zahvalimo za oba jezika – tistega v ustni votlini in tistega, namenjenega sporazumevanju – ki sta s skupnimi močmi kuhala tako sladkokisla literarna dela, da se nam po njih še danes cedijo misli (ne sline, ker to lahko uniči knjigo).

Ne spominjam se več, kako da sem bil štrbonclje rimal; a zdeli so se mi rimanja vredni in rimal sem jih. Snov ni bila poetična, vsaj ne po nazorih in naukih poetov samih. Ali mlad človek je nepokvarjen in ne opeva Lavre, ki je ne pozna, temveč štrbonclje, ki jih ljubi. Šele kasneje, ko oblati človeka življenje, ko ga zastrupi hinavščina, začne zaradi tolažbe lagati samemu sebi ter opevati Lavro, kadar si poželi štrboncljev.